

bardzo trafnie oddaje refleksja z części podsumowującej: „Rzadko kiedy socjolog może powiedzieć, że dane społeczeństwo posiada w sobie możliwości dokonania szybkich zmian kulturowych, następujących po ewentualnych reformach instytucjonalnych. Wydaje się, że dzięki wieloletnim procesom samorozwoju polskiego sektora pozarządowego i wsparciu tych procesów przez programy zagraniczne, zwłaszcza europejskie, mamy w Polsce obecnie do czynienia z tego rodzaju wyjątkową z punktu widzenia natury zjawisk społecznych szansą zmian” (s. 271).

Wioletta Szymczak
Katedra Polityki Społecznej i Etyki Politycznej
Instytut Socjologii KUL

Etos współczesnej emigracji polskiej w świetle nauczania papieża Jana Pawła II. Referaty wygłoszone na sympozjum w Rzymie, wrzesień 2006. Fundacja Jana Pawła II Rzym. Księgarnia św. Jacka. Katowice 2007 ss. 239.

Procesy migracyjne są jednym z istotnych czynników zmian współczesnych społeczeństw i zwykle dotyczą zarówno krajów wysyłających, jak i państw przyjmujących migrantów. W obu tych układach społecznych – w zależności od charakteru i natężenia migracji – zmiany mogą obejmować wiele obszarów życia społecznego (sferę gospodarki, kultury, struktury społecznej, demografii, polityki i in.), stąd problematyka migracyjna staje się coraz częściej przedmiotem wieloaspektowych badań interdyscyplinarnych. Zainteresowanie zjawiskami migracji i sytuacją polskich emigrantów w świecie jest od dawna obecne w środowiskach polskich badaczy, ale w ostatnich kilkunastu latach obserwujemy większe nasilenie badań „migracyjnych” czy „polonijnych” w wyniku intensyfikacji procesów wyjazdowych z Polski, zwłaszcza w odniesieniu do migracji zarobkowej do krajów Unii Europejskiej, otwierających swe rynki pracy dla przybyszów z Polski.

Na tle różnego typu publikacji o tematyce migracyjnej warto zwrócić uwagę na pracę zbiorową, będącą plonem sympozjum naukowego, zorganizowanego w dniach 20 i 21 września 2006 r. w Rzymie pod patronatem Fundacji Jana Pawła II, zatytułowaną *Etos współczesnej emigracji polskiej w świetle nauczania papieża Jana Pawła II*. Zgromadzeni na sesji znawcy problematyki polonijnej skoncentrowali swą uwagę na jednym z fundamentalnych zagadnień, mało dotąd poznanym, a zasadniczym dla zachowania tożsamości narodowej i kulturowej licznej polskiej emigracji zarobkowej ostatnich lat – na pytaniu o etos emigrantów, jego obecność, treść i trwałość w konfrontacji z odmiennymi systemami społeczno-kulturowymi krajów

aktualnego osiedlenia Polaków. Etos emigracji polskiej „związany jest z dziedzictwem kulturowym, tak jak rozwijało się ono w dziejach narodu polskiego” (s. 229). Naturalną zaś podstawą kulturową tego etosu, ukształtowanego i przez wieki zachowywanego masowo przez Polaków, stało się chrześcijaństwo, niosące spójną doktrynę wiary i wynikający z niej system wartości i styl życia. Emigracja polska wcześniejszych okresów – zwłaszcza zaś emigracja czasów II wojny światowej – niejednokrotnie manifestowała na obczyźnie swą ideową postawę skoncentrowaną wokół walki o suwerenną Polskę i jest identyfikowana poprzez jej etos niepodległościowy, który znakomicie mieścił się w tym szerszym systemie wartości chrześcijańskich. Emigracja ekonomiczna lat dziewięćdziesiątych XX i początku XXI w. wymaga dopiero odczytania, albo – jak wskazują autorzy omawianej publikacji – wręcz zaproponowania etosu, który pozwoli na podtrzymanie tożsamości narodowej i religijno-kulturowej emigrantów i może być wskazaniem dla organizowania ich życia społecznego i religijnego.

Nieocenionym źródłem wskazań i odpowiedzi na zasadnicze, często niełatwe kwestie moralne, religijne i kulturowe, nurtujące polskie środowiska zagranicą, jest nauczanie papieża Jana Pawła II. Znacząca jego część była w sposób szczególny kierowana przez cały pontyfikat do licznych, często przez papieża Polaka odwiedzanych środowisk polonijnych na całym świecie¹. Istotą przesłania papieskiego do Polonii jest chrześcijańska wizja człowieka i kultury, wskazująca emigrantom podstawę do budowania życia rodzinnego, wspólnotowego, organizacyjnego czy religijnego na obczyźnie, przy zachowaniu więzi z polskimi korzeniami duchowymi i kulturowymi, pozwalająca jednocześnie dostrzec własny wkład społeczności etnicznej w kulturę nowego kraju osiedlenia. Jest to szeroki, ale jasny program ideowy, który może być pomocny w realizacji podstawowych celów życiowych, osobistych i wspólnotowych emigrantów, w skomplikowanych realiach nowej rzeczywistości społeczno-kulturowej na obczyźnie.

Czy tak pojęty etos jest udziałem rzesz polskich migrantów ekonomicznych opuszczających Polskę w ostatnich latach? Pytanie to otwiera obszerne pole dla badań socjologicznych w wielu krajach, a pogłębionych odpowiedzi na nie trudno jeszcze udzielić. Dlatego autorzy recenzowanej tu publikacji koncentrują się na wskazaniu podstawowych wartości, procesów i mechanizmów społecznych tkwiących w obu układach społecznych – w społeczeństwie i kulturze polskiej oraz w systemie społeczno-kulturowym krajów osiedlenia – które warto uświadamiać, wydobywać na światło dzienne i konfrontować z wartościami i stylami życia społeczeństw osiedlenia migrantów. Bardzo często bowiem – choć nie musi to być regułą bezwzględną – zarobkowy charakter wyjazdów niesie wysoką cenę, jaką przychodzi płacić migrantom w ich życiu rodzinnym czy duchowym i spycha na dalszy plan myślenie o zachowaniu tradycji, kultury, religii czy norm moralnych. Kwestie te jednak pojawiają się jako realne problemy do rozwiązania, np. w postaci pytań o wartość trwałości związku małżeńskiego, lojalność wobec bliskich pozostałych w kraju i utrzymanie

¹ Por. *Papież Jan Paweł II do Polonii i Polaków za granicą. 1979-2003. Przemówienia. Listy. Telegramy*. Oprac. R. Dzwonkowski SAC. Ząbki 2007.

więzi z nimi, stosunek do rodaków, konkurentów do miejsca pracy zagranicą, potrzebę współdziałania i organizowania się, wsparcia dla nowo przybywających z kraju, udział w życiu religijnym w ogóle i ewentualny wybór polonijnej wspólnoty parafialnej, wybór stylu wychowania dzieci, w tym decyzje o opcji języka, aż po udział w wyborach politycznych związanych z przyszłością kraju pochodzenia i kraju osiedlenia.

Recenzowana książka składa się z dziewięciu referatów, poprzedzonych słowem wstępnym organizatorów konferencji i merytorycznym wprowadzeniem do problematyki całej pracy, przygotowanym przez wieloletniego duszpasterza polonijnego i delegata prymasa Polski dla Spraw Duszpasterstwa Emigracyjnego Polonii ks. abpa Szczepana Wesołego. W końcowej części publikacji zawarta jest także bardzo ciekawa, zwięzła i znakomicie problemowo ujęta próba syntezy – tak bowiem zatytułowano 7-stronicowy tekst, podsumowujący całość pracy, niestety nieopatrzone nazwiskiem autora. Książka zawiera również dodatek, na który składa się pięć krótkich tekstów, przygotowanych przez ks. Stefana Wylężka, pełniącego funkcję administratora Fundacji Jana Pawła II w Rzymie, informujących o dziełach prowadzonych przez tę fundację w Rzymie i w Polsce.

Referaty prezentowane w omawianej publikacji mają różny charakter, jeśli chodzi o dyscypliny naukowe i środowiska reprezentowane przez autorów. Są tu wypowiedzi przedstawicieli kilku ośrodków uniwersyteckich z Polski (Uniwersytet Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Warszawie – prof. Krystyna Czuba; Katolicki Uniwersytet Lubelski – prof. Roman Dzwonkowski SAC, prof. Leon Dyczewski OFMConv; Uniwersytet Warszawski i Wyższa Szkoła Psychologii Społecznej – prof. Marek Okólski) oraz przedstawicieli środowisk polonijnych bądź mających zawodowo czynny kontakt z Polonią (dr Grażyna Koszałka – Hamburg; ks. dr Franciszek Mrowiec, ks. dr Jan Pawlik – Polska Misja Katolicka w Niemczech; Andrzej Jaroszyński – b. konsul RP w Stanach Zjednoczonych). W przedstawianej książce znajdujemy opracowania socjologiczne, a także analizy z zakresu problematyki kultury, rodziny czy duszpasterstwa. Łączy je wspólne rozumienie wagi i znaczenia nauczania papieża Jana Pawła II dla zachowania przez Polaków związków z narodem i kulturą polską, niezależnie od ich aktualnego miejsca zamieszkania.

Problemy skupiające uwagę referentów (zapewne też i dyskutantów w trakcie obrad, czego jednak publikacja nie dokumentuje, uprzedzając o tym czytelników) można sprowadzić do kilku głównych wątków. Są to:

1. Analizy znaczenia najważniejszych pojęć, wartości i treści kultury polskiej z pojęciem ojczyzny i patriotyzmu (w przekazie Jana Pawła II) na czele, próbą rekonstrukcji kształtowania się wartości kulturowych polskiego społeczeństwa i znaczeniem dziedzictwa kulturowego w trudnych dziejach narodu polskiego (K. Czuba, L. Dyczewski);

2. Wyjaśnienie złożonych procesów integracji kulturowej i społecznej polskich emigrantów w krajach osiedlenia, kulturotwórczej roli tych procesów i ich znaczenia dla budowania i zachowania tożsamości etnicznej, zarówno w skali jednostki, jak w działaniu zorganizowanym społeczności polonijnych (R. Dzwonkowski);

3. Analiza cech charakterystycznych dla nowej generacji migrantów zarobkowych z Polski (po 1989 r.), zwłaszcza kategorii tzw. migracji niepełnej; jej swoistego

poczucia polskości utożsamianego bardziej z lokalnością niż z powszechnymi standardami polskiej tożsamości narodowej, jej silnych związków (dzięki współczesnym środkom komunikacji) z lokalną społecznością zamieszkania w kraju, słabą potrzebą udziału w życiu organizacyjnym środowisk polonijnych i przewartościowaniem pracy zarobkowej jako głównego mechanizmu kształtującego aktywność migrantów (M. Okólski);

4. Przedstawienie problemów rodzin polskich na emigracji w odniesieniu do przemian społeczno-kulturowych zachodzących w społeczeństwach Europy Zachodniej (na podstawie badań terenowych Polonii w Hamburgu) i analiza uwarunkowań postaw emigrantów polskich wobec chrześcijańskiego modelu małżeństwa i rodziny (G. Koszałka);

5. Wieloaspektowa analiza roli duszpasterstwa polonijnego w: a) podtrzymaniu tożsamości narodowej i kulturowej emigrantów, zachowaniu języka ojczystego, tradycji, symboli, obyczajów, wzorów zachowań (funkcja zachowawcza duszpasterstwa), b) kształtowaniu postaw uczestnictwa w systemie społeczno-kulturowym kraju osiedlenia (funkcja inkulturacyjna) – (F. Mrowiec, J. Pawlik); c) pomocy rodzinie emigracyjnej, zwłaszcza w zakresie szeroko rozumianego poradnictwa rodzinnego (G. Koszałka);

6. Podkreślenie szczególnego wymiaru i rangi zachowania przez Polonię (na przykładzie Polonii amerykańskiej) własnej tożsamości narodowej jako jej oryginalnego wkładu w rozwój kultury społeczeństwa przyjmującego (A. Jaroszyński).

Podsumowując prezentowaną publikację, warto podkreślić jej nowatorski zamysł tematyczny. Podjęcie próby określenia etosu współczesnej polskiej emigracji wydaje się zadaniem bardzo ważnym i zasługuje z całą pewnością nie tylko na wnikliwe, ale i szeroko zakrojone badania, uwzględniające różnice położenia środowisk emigracyjnych w wielu krajach. W tym miejscu rodzi się jednak uwaga, która wskazuje na pewną, trudną nawet do uniknięcia, słabość prezentowanej tu pracy, mianowicie niespójność kategorii „współczesna emigracja”, która pojawia się w tytule książki. W stosunkowo krótkim – kilkunastoletnim po 1989 r. – okresie wyjazdów zarobkowych Polaków, poza granicami kraju znalazła się liczna, ale bardzo zróżnicowana społeczność, która reprezentuje odmienne cechy, cele, czas, kierunki migracji i charakter pobytu. Klarowną typologię i charakterystykę różnych fal mobilności migracyjnej przedstawił w swoim referacie M. Okólski (s. 165-167). Niespójność cech polskiej społeczności zagranicą stwarza trudności w określeniu jej etosu i zapewne problem ten nie będzie łatwy do rozwiązania w krótkim czasie.

Jadwiga Plewko
Katedra Socjologii Grup Etnicznych
Instytut Socjologii KUL